

Eszmei és irodalmi találkozások

Egy magyar könyv francia visszhangjáról

MARKOVITS GYÖRGYI

Egy kicsi magyar fiatalasszony 1920-ban könyvet ír Bécsben. Törekénynek látszik, de nem az: előfutára az önálló, alkotó, új nőtípusnak, mely még napjainkban is csak formálódóban mutatkozik.

BÖLÖNI Györgyné MÁRKUS Ottília, Itóka — ahogyan őt ADY Endre nevezte — férjével együtt szenvedélyes lelkesedéssel s tiszta hittel vett részt az 1919-es magyar proletárdiktatúra kulturális munkájában. A Tanácsköztársaság leverése után sok ezer társával együtt ő is végigjárta a fehérterror börtöneit. Kiszabadulása után Ausztriába emigrált, ott, a Bécsi Magyar Kiadónál jelent meg 1921-ben börtönnaplója, a *Szenvedések könyve*. Festőművésznek készült, tanulmányait Münchenben végezte, s Párizsban ismerkedett meg férjével, BÖLÖNI Györggyel, ADY barátjával. A háború előtt Anatole FRANCE titkárnője volt. Emlékeit már a Párizsban felvett KÉMERI Sándor néven írta meg 1925-ös kiadású, Anatole FRANCE barangolásai című könyvében, mely bejárta Londont, Madridot, New Yorkot. RODINról és BOURDELLERől szóló könyvei is ismertté tették nevét a világban.

A *Szenvedések könyve* nagy vihart váltott ki, nemcsak az ellenforradalmi Magyarországon, de Európa más országaiban is. A hivatalos Magyarország tiltakozott a leleplezés ellen, a haladó Európa pedig mélységesen elítélte az ellenforradalmi terrort.

Évtizedekkel később, archívumok polcairól, a korabeli magyar királyi büntetőtörvényszék irataiból, s egy szenespince mélyén szunnyadó megsárgult, régi elfeledett dossziéból értékes kordokumentumok kerülnek elő. Periratok a könyv magyar, francia és német kiadásának hazai tiltásáról, BÖLÖNINÉ, BARBUSSE, FLAMMARION és mások levélváltása.

Mint említettük, a könyv első kiadása 1921-ben, Bécsben látott napvilágot, borítólapján a világhírű párizsi magyar festőművész, TIHANYI Lajos rajzaival, s ezzel a mottóval: „A mártírok és halottak emlékének. A börtönök és internálótáborok szenvedőinek.” — RÉVÉSZ Béla — ADY barátja, aki a Gestapo áldozataként koncentrációs táborban vesztette életét — írta a könyv bevezetőjét:

„A szerző neve, amely a könyvet jegyzi, új hangzású a közönség előtt. E prezentálásnak épp az lenne a dolga, hogy elmondjuk az íróról, nem újone, sok minden közleménye meglibbentette már a gondolkozni szerető emberek

belső világát és emlékeztük kényeskedő emlékei között, bizonyára őrzik is azokat. Bölöni Györgynének K é m e r i S á n d o r az írói neve, nem volt e névvel sem szaporán cikkező, a kirakat ívlámpái alatt sem páváskodott, de a figyelők, avatottabbak számontartották kéziratait, amelyek az Új Időkben, a Művészetben, a Világban, az Esztendőben jelentek meg. Szokatlanul kulturált közlemények voltak ezek, egy nyugtalan asszonylélek tükrözései, aki belemámorosodott Japán, India fénylő egzotikumaiba, Münchenben, Drezdában, Párisban megmártotta magát a művészet forrásaiban, évekig Párisban élt, írók, festők, szobrászok invitáló körében testvérkedett; a nagy csillag, Anatole France bizalmát megnyerte és hosszú ideig értő titkára volt. Ennek az originális, szép életnek hímpora rajta van az írásain és ezért különösek, emlékezetesek.

A szárnyalnivágyó asszonymadár a piszkos pesti kóterben... ez is magyar sors.

Baden b. Wien, 1921 telén.

R é v é s z B é l a ”

S bár a magyarországi cenzúra-apparátus rendkívül éberem figyelte „a hamu alatt lappangó paraszat” — ahogy gróf BETHLEN István miniszterelnök 1921-es kormányprogram beszédében kifejezte —, csak három esztendő múlva vették észre, hogy a „lázító” könyv bekerült az országba. 1924-ben közltek a postai szállításból való kitiltást.

A perre ismét csak évekkel később került sor, a francia, illetve a német kiadás kapcsán. Párizsban 1929-ben jelent meg a Sur le chemin des douleures FLAMMARION kiadásában. Ugyanez évben kiadták Drezdában is *Die Kerker von Budapest. Ein Buch der Schmerzen* címmel. Bernhard JOLLES fordította franciából németre. Mind a német, mind a francia kiadás előszavát Henri BARBUSSE írta, az első világháborús *Tűz* című híres regény szerzője, a magyarországi viszonyok kiváló ismerője, aki több ízben felemelte szavát a fehérterror ellen:

„Egy asszony kálváriája

Egy asszonyt börtönbe vetettek Magyarországon. Nem halt meg. Nem is kínozták. De mindent látott s magával hozta a többiek szenvedése által megkínzott, gyöttrődő lelkét.

Mindazok, akik egyes országok uralkodó köreinek gonoszítottairól hallanak, s úgy vélik, «ez lehetetlen, mindezt csak a politikai elfogultság sugallja; ilyen borzalmak nem fordulhatnak elő a mi korunkban» — be fogják látni, hogy tévedtek, ha ezt a «vallomást» elolvassák.

Nos, valaki kiszabadul Budapest börtönéből, de visszavezet oda bennünket. A rácsok, kapuk, a folyosók kis ablakai és a sírgödörk feltáruznak előttünk s arcunkba vágják a nyers, a borzalmas igazságot. Madame Bölöni, az ismert és becsült magyar újságíró felesége, ő maga is neves egyéniség (Anatole France volt titkárnője, kísérője itáliai útján, figyelemreméltó könyvben örökítette meg emlékeit az íróról), férjével együtt hagyta el Magyarországot a fehérterror tombolása és a Horthy-kormány hajszája miatt, mely a gyilkosok kormányaként mutatkozott be, majd az egész világ előtt lelepleződött, mint a becstelenség uralma. Bölöni György és felesége nem foglalkoztak közvetlen módon a politikával. Egyszerűen csak liberális gondolkodású, tisztességes emberek voltak. Madame Bölöni, bécsi tartózkodása után azt hitte, teljesülhet leghőbb vágya, viszontláthatja pesti házáat. Szabályos iratokkal felszerelve visszatért Budapestre, háza azonban nem volt szabad. Gyanús alakok nyüzsgöttek ott, akiket a hatóságok helyeztek el. Bár Budapest maga az alvilág — ugyanolyan sűrűn lakott, mint a többi főváros; magam láttam olyan szobákat, ahol húszasával zsúfolódtak össze emberek; és ágyakat, melyeken csak keresztben lehetett fekiüdni, a fejek a fal mellett, s a lábak a levegőben, hogy mindenki megpróbáljon aludni, ahogy

lehet. A Madame Bölöni lakásában elhelyezettek borzalmasan bepiszkították és feldúlták a lakást, szinte istállóvá változtatták. Ő megdöbben ettől a látványtól, s azonnal visszafordult. De ez csak kezdete volt kálváriájának. A csalódottság után, melyet feldúlt házának látványa okozott, hamarosan sokkalta nagyobb tragédia érte. Feljelentették, letartóztatták és börtönbe vetették, mint kémeket. Hat héten át hurcolták börtönből börtönbe, anélkül, hogy ismerte volna az ellene emelt vádat, melyet névtelen levélben küldtek a katonai igazságszolgáltatásnak — mert így mennek a dolgok Magyarországon. Bármilyen korlátoztak és kegyetlenek voltak is azonban az ügy kivizsgálásával megbízott tisztek, a vád olyanira aaptalannak bizonyult, hogy végülis, a letartóztatott barátainak tiltakozására és követelésére kénytelenek voltak szabadon engedni. De ez a szabadulás az utolsó percig bizonytalan volt, mert Madame Bölöni szabadelvűsége és tisztessége gyűlöletet keltett a magyar hóhérokban. Végül mégis kiszabadult, mielőtt meghalt volna a kimerültségtől és a fájdalomtól, mielőtt pokoljárásának végére ért volna.

Több börtönön át hurcolta gyengéd asszonyi lelkét és beteg testét. Kétségbeesetten, törekenyen és remegőn sir és szenved. Mindaz, amit lát és hall maga körül — a húsába vág. Leírja a rettenetes kihallgatásokat, melyek során a foglyokat verik, kínozzák és megesonkítják, hogy olyan vallomásra kényszerítsék őket, melyek a rendőrség által kiagyalt összeesküvéseket fednek fel; és hogy olyanok neveit húzzák ki belőlük, akiket a rendőrség eleve üldöztetésre ítélt. Ezeket az előre kitervelt „vallomások”-at korbáccsal és bottal, karddal és késsel szerzik, és nincs megrendítőbb az emberiség történetében annál az epizódnál, mint amikor képtelenek megakadályozni, hogy a husángokkal ütlegelt büszke parasztember némán és megvetően, állva tűrje a kínzást. Végül hörög és vérzik; a rendőrök kardlapozzák, majd elcipelik. Látjuk a magyar tisztek szadista szórakozását, akik az előtűik elvezetett rabokat véresre verik, egészen a halálig, egyedül csak azért, mert azok kommunista meggyőződésűek. A sport egyik fajtája számukra a pofozás és a rúgás és az ártatlan asszonyok taposása, akiket valami aljas feljelentés sodort ebbe a katonai pincébe. Látjuk a bűzös cellákat, melyekben a szalmazsákok olyanok, mint a trágyadomb, a szörnyű mocskot, a férgeket az undorító ételekben és mindenütt tetveket, poloskákat, szifiliszbaktériumokat; érezni a fertőzést, a dögvézszt árasztó levegőt. Az ütések súlya alatt sorra halnak a foglyok; agóniájukat durva bántalmak kísérik, leköpi és megrugdossák őket.

A szerencsétlen, aki félőrülten bolyong a szenny és a lidércnyomás e labirintusaiban, már nem képes állva maradni a rászakadt fájdalom és rettegés következtében, megzavarja a fegyőrök rémisztő durvasága és undorító szavaik; s végül vagy a vizsgálóbíró lábai elé dobják, vagy — mint szórakoztató tárgyat — megmutatják neki a bitófát, mely egy komor udvar mélyén vár reá.

Hasonló a kórházi rabok sorsa is. Négy százan vannak itt: mind ártatlanul. Talán egy kivétel akad köztük, akit vétek terhel: egy katona. Azzal vádolják, hogy elloptott volna egy cigarettatárcát egy tisztától. A többinek egyedül azt róhatják fel, hogy tisztességes emberek.

A «humánus» ember itt méginkább kiváltja a vadállatiasságot a tisztai banditákból, akik uralják azt a Magyarországot, melynek a hivatalos Franciaország oly hathatósan segített a hatalom megragadásában és megtartásában.

Korunk civilizációjának és szégyenének ezt a hiteles naplóját, ezt a kitörölhetetlen dokumentumát első sorától az utolsóig áthatja a szelídség és a szánakozás kínzó és gyengéd érzése.

Stílusa érzékeny és költői, érzékeny és remegő.

Feltárja szerzőjének asszonyi egyéniségét; az ember úgy érzi hirtelen, hogy elöntik szemét a könnyek; a könyv oldalairól keserű kiáltás hangzik, melynek hangja nem halkulhat el emlékezetünkben.”

1924-ben rendelték el először a *Szenvedések könyvének* elkobzását és megsemmisítését. Az igazi hajsza pedig a francia és a német kiadás óriási világvisszhangja következtében pontosan tíz esztendővel az 1919-es Tanácsköztársaság leverése után indult meg a könyv és szerzője ellen.

A magyar királyi ügyészség (Párttörténeti Intézet Archívuma, Büntető-törvényszék 1930—350.) 1930. január 7-i keltezésű vádirata „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló” 1921. III. törvénycikk alapján a szerzőt a magyar állam és a magyar nemzet elleni büntettel, továbbá kormányzósértéssel vádolja:

„A könyvnek a rendelkező részben szószerint idézett részei egy ártatlan asszony kálváriáját ecsetelik ríktó színekkel, akit kémkedés gyanúja miatt letartóztatnak és annak dacára, hogy mit sem tudnak vele szemben bizonyítani, hónapokig bebörtönözve tartanak, és eközben is a katonai börtönőrök és a különítmények tagjai részéről válogatott kínzásoknak és sanyargatásoknak tesznek ki. A könyv beállítása szerint Magyarországon a legborzalmasabb fehérterror uralkodik, a hatalom a különítmények kezében van, akik minden törvényt és törvényt hatalmat megcsúfolva garázdálkodnak, gyilkolnak le ártatlanokat és börtönöznek be olyanokat, akik számukra kellemetlenek lehetnek.”

A periratok között fennmaradtak a korabeli detektívjelentések is, melyek arról tanúskodnak, hogy a csendőri-rendőri apparátus mindent megtett a *Szenvedések könyve* különböző nyelvű példányainak felkutatására, azonban egyetlen példányt sem találtak. Ezután hirdetményben szólították fel BÖLÖNINÉT (megállapították, hogy a KÉMERI Sándor név írói álnév), hogy jelenjen meg a főtárgyaláson. A vádlott azonban természetesen nem jelent meg. Így a magyar hatóságoknak be kellett érniük azzal, hogy a kúria két esztendővel később, 1932. április 13-án elrendelte az „objektív eljárást”: a könyv összes példányainak elkobzását és megsemmisítését. A könyv hazai fogadtatását bemutattuk a korabeli bírósági dokumentumokkal.

Ennek ellenpárja, az európai haladó szellem képviselőinek közös akciója az embertelenség, a terror, az ellenforradalom elleni harcban. A francia kiadás létrejöttében jelentős szerepet vállalt Henri BARBUSSE. Egy 1927. július 26-i keltezésű levélben meghívja Madame BÖLÖNIT Aumont par Senlis-(Oise)ba.

Hogy a francia kiadás útja sem volt sima, BARBUSSE 1928. február 13-i levele tanúsítja: „Mon cher confrère et amie, le boycottage préventif de votre livre ne me surprend pas...” (Kedves társam és barátnóm, az Ön könyvét érintő előrelátható bojkott nem okoz számomra meglepetést...) Javasolja, hogy BÖLÖNINÉ forduljon a DELPEUCH kiadóhoz. Csatolja a kiadóhoz írt ajánló sorainak másolatát:

„Kedves Uram, engedje meg, hogy nagyon nyomatékosan felhívjam figyelmét Madame Bölöni kéziratára. Hiteles napló ez, mely a szerzőnek a magyar politikai börtönökben szerzett személyes élményeit tartalmazza. Soha nem ismerem ilyen szívettépő dokumentumot, mint a valóságnak ezt az elrettentő és szinte hihetetlen megjelenítését, olyan író tollából, akinek a tisztessége és igazságszeretete egy pillanatra sem vitatható. Nem kérek mást Öntől, egyedül azt, hogy olvassa el, s meg vagyok győződve róla, ez elég lesz ahhoz, hogy elhatározza kiadását — hiszen Ön egyike azoknak a ritka kiadóknak, akik merik vállalni a valóságot tükröző merész művek bemutatását a közönségnek, akiket nem tartanak vissza a hivatalos aggály diktálta okok, melyek annyi társunkat megbénítanak...” (OSZK Kézirattára)

De rövidesen, már 1928. március 31-én értesíti BARBUSSE az írónőt, hogy DELPEUCH nem tudja vállalni a kiadást, s közli, hogy egyidejűleg más kiadók — GRASSET, FLAMMARION, Albin MICHEL — figyelmét is felhívja a kéziratra.

Flammarion néhány nap múlva válaszol:

„Librairie Ernest Flammarion
Direction Littéraire
Cher ami,

le 5/4/28.

Voulez-vous être assez aimable pour nous faire envoyer rue Drouot le manuscrit de Madame Bölöni? Nous partons tout à l'heure pour quelques jours, mais nous avons laissé des instructions précises pour que le manuscrit soit immédiatement transmis au Comité de Lecture, avec une petite fiche soulignant l'intérêt que vous portez à cette oeuvre...

„Kedves Barátom,
megkérhetem, hogy legyen oly szives és küldje el Madame Bölöni kéziratát a Drouot utcába? Néhány napra most elutazunk, de pontos instrukciókat hagyunk arra vonatkozólag, hogy a kézirat azonnal kerüljön a lektori tanács elé. Mellékelten egy kis cédulát hozzá, s hangsúlyoztam, hogy Ön rendkívül jelentősnek tartja ezt a művet...” (OSZK Kézirattára.)

BARBUSSE rendkívül fontosnak tartja, hogy minél előbb a francia nép és a világ közvéleménye elé tárják az ellenforradalmi Magyarország felháborító akcióit. Erről tanúskodik a következő levél:

„Kedves Asszonyom és Barátnóm, Károlyi Mihály közvetítésével kaptam meg az Ön levelét Berlinben. Elnézését kérem, hogy csak most válaszolok rá és hogy eddig nem tudtam újabb lépéseket tenni a Flammarion kiadónál. De jelenleg — személyes okok miatt — nehézségek állnak útjába annak, hogy Önnek hathatóan segíthessek. Meg kell vallanom, nagyon ritka eset, hogy egy kiadó a megbeszélte időben jelentessen meg egy könyvet... a kiadók nagy urak. Ami a Monde-ot illeti, már régebben közöltem a szerkesztővel azt a kívánságomat, hogy a lap közöljön részleteket a könyvből. Talán két folytatást tervezhetnénk. De a Monde hetilap, terjedelme szűkreszabott, jó lenne ezért kissé tömöríteni az Ön szövegét, kihagyni mindazt, ami nem tartozik a legszorosabban a drámai cselekményhez, s minél szélesebb keresztmetszetet adni az egész műből... Kérem, tájékoztasson a Flammarion-nál történő kiadás menetéről, s amennyiben a megjelenés dátuma ismét eltolódna, még egyszer megpróbálok segítségére lenni. Feleséggel együtt, aki igen jó szívvel viseltetik Ön iránt, szívélyes baráti üdvözlötűneket küldjük.

Henri Barbusse'
(OSZK Kézirattára)

1930 januárjában BARBUSSE örömmel számol be arról, hogy a fáradozás nem volt hasztalan; a könyv megjelent, sőt dramatizált változatát is nagy sikerrel mutatták be:

„Tisztelet az írónak, aki képes volt a jelenkori történelem barlangjában módot találni arra, hogy a bosszulló igazságot napvilágra hozza!

Tisztelet azoknak, akik színpadra vitték s a nézők nagy tömegének bemutatták a foglyok kínvallatásának tragédiáját, azokét, akik sem hízogóivé, sempedig beletörődő áldozataivá nem váltak a legkegyetlenebb barbarizmusnak. Mindazok, akik az elnyomottak mellé állnak, elismeréssel adóznak Kémeri Sándor „Die Kerker von Budapest” című művének, a művet drámává formáló Kurt Desch-nek, ennek a többszörösen humánus drámának, és a német művészeknek, akik azt tehetségükkel és szívükkel vitték színpadra.” (OSZK Kézirattára)

A *Szenvedések* könyvét a szerző hazájában tilos volt olvasni; Franciaországban bojkottálni próbálták — mégis bejárta szinte az egész világot. Emigránsok és hazai mozgalmi emberek összefogása nyomán ismertté vált Magyarországon. Lefoglalni és megsemmisíteni egyetlen példányát sem

18 janvier 1930.

(23. janvier 1930)

HENRI BARBUSSE

VIGILIA

MIRAMAR PAR THÉOULE

(ALPES-MARITIMES)

Téléphone N° 1 A MIRAMAR

Honneur à l'écrivain qui a su trouver dans les plus sombres repaires de l'histoire contemporaine la vérité vengeresse pour l'exprimer au grand jour!

Honneur à ceux qui ont transporté sur le théâtre, face à face avec le grand public, la tragédie du supplice des prisonniers qui se refusent à être ou des flatteurs ou les victimes résignées de la plus cruelle des barbaries ~~soviétiques~~. Ce sont ~~Et ce sont~~ les applaudissements ~~de~~ ~~de~~ la reconnaissance que ceux qui défendent la cause des opprimés doivent adresser à l'œuvre de Sándor Kémeri DIE KERKER VON BUDAPEST, à Kurt Desch qui dramatisa, techniquement parlant, ce multiple drame humain, et aux artistes allemands qui le réalisent avec leur talent et avec leur cœur.

Henri Barbusse

Henri Barbusse levele Bölöni Györgynéhez a „Szenvedések könyvé”-vel kapcsolatban

tudták a hatóságok, nyugaton pedig a bojkott megbukott s a magyar asszony könyve szuggesztív erejével sok ember lelkiismeretét megindította.

A „sok ember” közül egy volt Roger PILONCHÉRY, a húszesztendő párizsi diák. Az ő kézírásos leveléből tudjuk, hogy 1929 nyarán Párizsban, a Faubourg-klubban Madame BÖLÖNI részleteket olvasott fel könyvéből a számára rendezett előadóesten.

Roger PILONCHÉRY levelét is a régi dosszié őrizte a pincében, BARBUSSE és FLAMMARION leveleivel együtt. Néhány részletét idézzük:

Asszonyom!

Elovestam könyvét — már jó néhány napja —, s azóta szomorú vagyok, talán még szomorúbb, mint azelőtt, beleértve az e fogalomhoz tartozó ürességet és bizonytalanságot. Óh, régóta tudom, hogy az ember ilyen rosszaságot és lappangó aljasságot képes magába rejteni, nagyon jól tudom, hogy mily nehezen küzdi le a káros szenvedélyeit és rossz hajlamait, de kétségbeesetten akartam hinni, hogy a szív szolgálatában álló értelem lassú, de tudatos és kitartó erőfeszítés következtében megjavulhat; akartam hinni, hogy a mi huszadik századunkban a szerte felvillanó fények áradata képes lesz eltemetni és megsemmisíteni a sötétség és gonoszság foltjait, melyek beszennyezik az ember lelkét. De most, látja Asszonyom, többé nem merek hinni ebben a megváltásban...

Lehet-e belenyugodni, hogy valaki feláldozza életét egy olyan emberfajta megjavításért, mely végképp elhagyatottnak látszik, olyannak, mely önmaga szétmárcangolására van átkozva. Nem látszanék-e hát ésszerűbbnek saját szeretlen egyéniségünk szépségében és szenvedésében felolvadni? Bizonyára lehetséges ez, bármennyire is szekeptikus az ember, s ha meg is hallotta a gúnys kaczaj afelett, hogy elmerült az állati gyönyörben, mely a nyugodt teljesség illúzióját kelti. De ez a mesterséges elégedettség, ez a látszatmegnyugvás mit nyújthat annak, aki az igazságot, az egyetlen, a megfoghatatlan igazságot szomjúhozza? Ebben rejlik a dráma: tönkrement testtel, szenvedések közepette meghalni óhajtunk az egyetlen teljességért, az igazságért, mely örök magányosságra ítél bennünket. Ez jelzi, hogy létezhet valamiféle predestináció, mely bizonyos lényeket oly útra dob, ahonnt nincs menekülés. Talán azért van az, hogy amikor az ember meghallja szíve mélyén — bár csak egyetlen alkalommal is — a győzelmeskedő emberi gonoszság áldozataként önként halált vállalók lélekharangjának visszhangját, többé nem maradhat közömbös, nem lehet süket a mindenhonnt hangzó zokogást hallván.

E bizonyosságot megértve, újra bizakodni kezdek és ismétlem magamnak, hogy mindenütt, minden áron hallatni kell azok tragikus kiáltását, akik börtönben sínylődnek, minden szenvedőt s azokét, akik ismeretlen falak között vésztették el életüket. Hangosan kell hirdetni, hogy vannak büszke és nagylelkű férfiak, szelíd és törekeny asszonyok, akik a hatalommal rendelkező, „tiszelt” hóhérok áldozataivá válnak. Az egész világnak meg kell tudnia, hogy senkinek nincs joga behunyni a szemét, hogy senkinek nem lehet egy pillanatig sem nyugalma, míg ezek az emberek szabadokká nem válnak, míg felemelt fővel nem viselhetik nemes szívüket. Meghajlok Ön előtt, Asszonyom, mert Ön ezt tette, és köszönetet mondok minden fiatal lény nevében, akik — magányosan mint én — kétségbeesetten keresik az utat, az igazság szenvedélyétől úzve, talán túlságosan nagy, de őszinte hittel az eszményekben, arról álmodva, hogy egy jobb világot lehet teremteni, melyben kevesebb a fájdalom, a zokogás, és kevesebb a cinizmus.

És mivel Ön megérezte s megértette ezt, írta meg könyvét, mely több egy irodalmi műnél —, mely gyakran szegényes ahhoz, hogy kifejezze az emberi egyszerűséget és tragikumot.

S most hirtelen már nem is értem, hogyan is tudtam kételkedni az emberiség javulásában. Vannak pillanatok, amikor egy ember fogva érzi magát a szépségtől, mely önnön lelkéből vagy a legnagyobbak lelkéből felbukkan. Tegnap, egy kórus előadásában hallva Villon „Akasztottak balladájá”-t és azt a verset, mely az

asszonyok lázadásáról szól, akiknek férjét megölik, a versek felkavarták lelket: akaratom ellenére e remegő lények testvérenek éreztem magam, akik az életet zengték és nem akartak meghalni. Utána csavarogtam Párizsban, ismét magányosan, mint mindig, beléptem egy ismeretlen utca mélyén egy kis vendéglőbe és figyeltem melankóliám mélyéről két ifjú szerelmezt, két valóságos lényt — akik se nem komplikáltak, se nem rosszak — két egyszerű embert. Megértettem az Élet erejének nagyságát, és a kicsi Emy jutott eszembe, akiről Ön írt, aki az ártatlanokkal teli fegyház sarkában meghúzódva szintén nem akart mást, mint élni és szeretni.

Oh, igen! Nekihevültem itt magamban, egy hatodik emeleti szobában, egy halvány fényű lámpa mellett, egyedül, ismeretlenül, ugyanabban az órában, amikor talán egy magyar börtön mélyén a szifilitikus félelmetes kiáltása, mint egy intő kiáltás hangzik az égnek. És az ég szenttelenül hallgatja és a közömbös föld nem akarja meghallani. Victor Hugot oivasom és a szegény öreg zsidó asszonyra gondolok — a kertjét sajnálta és a maga csodálatos egyszerűségében nem átkozta a hóhérokat, és csak barátjáné panaszai és szenvedései bántották — ő talán csak azért bűnhődik, mert nem katolikusnak születt. És arra a számtalan sok emberre gondolok, akiket felháborít a terror. Micsoda írónia! Egyetlen erő, a szervezetség ereje képes lenne arra, hogy a megkínzott testeket kiragadja a hatalmon levők karmaiból. De az erőszak képe ismét feltűnik és arra gondolok, hogy újabb áldozatokat fog szedni. Az igazság csúfondórosan misztikus fogalom-má válik elmében, s nem tudom, hogyan harcoljak érte.

De a szavak, az eszmei vigaszok nem elegendők ahhoz, hogy a szenvedők kálváriáját enyhítsék. S ezen túl a legjobb vigaszok sem a velük együtt szenvedők részéről jönnek. Vajon a szerencsétlen parasztember állapotát enyhítette-e a vallás alatt az Ön tekintetének együttérző gyengédsége? (Asszonyom, csodálatlalt adózom az Ön által választott elbeszélés mód pontosságának és kifejező erejének.) Amit várnak tőlünk az, hogy kiszabadításukra törekedjünk, hogy eltépjük láncukat, s ezt az egész világ bármilyen szóbeli tiltakozása nem érheti el, mint ahogy nem tudta megmenteni a villamosszéktől Saccot és Vanzettit sem.

Vállalni kell a harcot, a Felszabadulás világháza jegejében folyó élet-halálharcot, s úgy érzem, hogy a könyve nyomán bennem ébredt újabb aggodalmak még erősebbé, határozottabbá tesznek: vállalni kell ezt a harcot, melyet magától értetődően és teljesen odaadással vállalom, ha egyesítjük, mozgósítjuk erőnket az emberi Igazság csodálatos egyetemességének kivívása céljából.

S mit tegyünk addig? Hagyatkozunk az egyéni akcióra? Nem jelentéktelen vagy egyszerűen nulla ez? Vállalunk részt egy közös akcióban? Talán. Maradt tehát a Kommunizmus. Ami engem illet, jelenleg szívvel-lélekkel tanulmányozom, bízva, hogy megértem, hogy aztán örökre hú maradjak hozzá.....

R. Pilonchéry
étudiant

23. Rue de Bourgojne

Még néhány szó a *Szenvedések könyvé*-nek utótörténetéről: az 1921-ben Bécsben, majd 1928-ban Párizsban és Németországban megjelent magyar napló a szerző hazájában csak jó három évtizeddel később, 1957-ben jelenthetett meg.

S a párizsi diák, akire oly mély benyomást gyakorolt a könyv, négy évtized után jutott hozzá régi levele másolatához (1973 Budapesten járt). Az a régi levél meghatotta.

„Nagyon jól esik, hogy fáradoztak és lemásoltatták ifjúkori velemet, melyben megtalálom mindazt a lendületet és nemes érzést az életnek abból a korszakából, melyben az emberbe vetett hit még érintetlenül tisztá. Újraolvasása közben — ennyi esztendő (négy évtized) múltán az ifjú Marc (Annette fia) jutott eszembe, Romain Rolland Az elvárásolt lélek című regényének hőse, akit soha nem fogok elfelejteni...

Milyen jó lehet munkálkodni az eszme — talán mondhatni, közös eszménk — előbbreviteléért; azért az eszméért, melynek fő tartalma és célja az ember személyiségének tökéletes kibontakoztatása a szabadságban, melyet minden ember elfogad majd és tiszteletben tart...”

L'écho français d'un livre hongrois. Mme. G. Bölöni

Sur le chemin des douleurs

GY. MARKOVITS

Le journal de Mme. BÖLÖNI apparut chez l'Éditeur Hongrois de Vienne, en 1921 sous le pseudonyme KÉMERI Sándor. Avant la guerre l'auteur fut la secrétaire d'Anatole FRANCE. Son nom devint célèbre en toute l'Europe par ses livres écrits sur FRANCE, RODIN, BOURDELLE.

Mme. BÖLÖNI devait souffrir comme beaucoup de ses compatriotes innocents dans les prisons du terreur blanc qui gagna le pouvoir en Hongrie après la chute de la République des Conseils. Après sa mise en liberté elle commença à écrire ses mémoires à Paris. La couverture du *Sur le chemin des douleurs* fut dessinée par le célèbre peintre hongrois LAJOS TITANYI. L'auteur offrit son oeuvre à la mémoire des morts, des martyres et des souffrants. La contre-révolution de la Hongrie condamna le livre à être annulé en 1924. En 1929 on engagea de nouveau un procès contre l'auteur à cause de l'édition française et allemande — *Sur le chemins des douleurs ; Die Kerker von Budapest*. Henri BARBUSSE l'excellent connaisseur des circonstances hongroises écrit la préface du livre. En avril 1932 la Cour Suprême ordonna de confisquer tous les exemplaires du livre et leur destruction.

L'Europe progressive apprécia le journal de Mme. BÖLÖNI. FLAMMARION s'en chargea de la publication de l'édition française, qui fut protégé par Mihály KÁROLYI et BARBUSSE. Cet article publie des documents et des lettres contemporains concernant les événements racontés. Une lettre de BARBUSSE atteste que le livre fut dramatisé par Kurt DESCH et les acteurs allemands le jouaient d'une fidélité authentique. Malgré le boycottage contre le livre et le drame, l'oeuvre parut plus fort. Le journal de cette femme hongroise avait une force immense et exerça une influence profonde sur la conscience de beaucoup de gens. Parmi eux un jeune étudiant de 20 ans, Roger PRONCHÉRY était présent en 1929 à la représentation dans le club de Faubourg, où Mme. BÖLÖNI lut quelques passages du *Sur les chemins des douleurs*. Après la représentation il écrivit une lettre à la femme hongroise inconnue, parceque l'oeuvre de Mme. BÖLÖNI lui a montré comme une révélation qu'on ne doit jamais se résigner à la suppression, à l'injustice. Il faut accepter la lutte et mobiliser les forces, pour faire triompher l'universalité miraculeuse de la justice humaine.

Cet oeuvre hongrois publié à Vienne, Paris et Berlin dans les vingtaines de notre siècle, ne pu paraître dans le pays de l'auteur, qu'en 1957.